

Wiion selkeys on tietysti etu - voimme kirrkaasti nähdä, mitä positivismiin vaivaaman yhteiskuntatieteen systeemitteoreettinen lääkitseminen (vrt. Warnke 1974) merkitsee. - Wiion viestinnän teoria on viestinnän soviteteoria, ja sen keskeinen ajatus on: "...viestintä on riippuvainen viestintätapahtumasta ja sen kytketymisestä järjestelmän sisäisiin tekijöihin ja järjestelmän toimintaympäristöön. Erilaisissa tilanteissa nämä kytkennät ovat erilaisia ja aiheuttavat erilaisia sovituksia, joilla viestinnän tapahtuma sovitetaan tilanteen määräämiin sovitteerajoihin." (Wiio, 107). Tai tiivistämällä tiivistäen: "...eri tilanteissa erilaisia riippuvuussuhteita erilaisissa organisaatioissa..." (Ibid.).

Teorian vakavinta huomiota ansaitseva piirre on luopuminen jo periaatteessakin "yleispätevien lainalaisuuksien" etsimisestä, mikä seuraa ajatuksesta, että vaativassa mielessä teoreettinen yhteiskuntatiede on mahdotonta. - Thayerin ja etnometodologian paatoksena tuntuu olevan, että yhteiskuntaelämää vain ymmärretään, ja ymmärretään vain sisäistämällä yhteiskuntien käytännöt siinä muodossa, missä niiden praktikot asiansa hallitsevat. Käytännöllisen toiminnan ja järjen ylittäminen on mahdotonta - mahdollisuuksien rajoissa on korkeintaan kuvata "...eri tilanteissa erilaisia riippuvuuksia erilaisissa organisaatioissa..." ja tässä absoluuttisena basiksena on käytännön itsensä muoto. Kaikessa insinöörimäisyydessään Wiio toteuttaa tämän paatoksen teoreettista ydintä; hänelle absoluuttisena basiksena ovat suomalaisen ja yleensä kapitalistisen yhteiskunnan organisaatiomuodot, joiden itsestäänselvyys ja itsensäselittävyys saavat pedanttisen tarkan kuvauksen esimerkiksi viestinnän soviteteorian sovelluksissa.

Systemiteoria sinänsä ei minusta ole syntiä; syntiä on luopua tieteellisen tutkimuksen teoreettisista tavoitteista systeemitteorialla spekuloiden. Teoreettisista ongelmista ei kuitenkaan selvitä luopumalla niiden tutkimisesta, eikä yhteiskuntatieteen impotenssi parane tällä keinoin. Tätä oivaltamatta joutuu systeemitteoreettinen tiedotustutkimus elämään pysyvän teoreettisen kriisin tilassa.

Kauko Pietilä

Lähteet:

- Nordenstreng, Kaarle: Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen. Helsinki, Otava, 1975
- Warnke, Camilla: Die "abstrakte" Gesellschaft. Systemwissenschaften als Heilsbotschaft in den Gesellschaftsmodellen Persons. Dahrendorfs und Luhmanns. Berlin, Akademie-Verlag, 1974.

ERIK ALLARDT: SUOMALAINEN MIELIPIDEILMASTO

Allardtin käsittelemä aihe on poleemisuudestaan ja empiirissävytteisyydestään huolimatta varsin keskeinen ja haastava erityisesti poliittisen tiedotustutkimuksen kannalta. Huomionarvoista on, että artikkeli on ensimmäisiä joukkotiedotusta käsitteleviä, mitä kansainvälisestikin tunnettu sosilogimme on esittänyt.

Heti artikkelin alussa Allardt heittää esille väitteen, että suomalainen joukkoviestinnän tutkimus on osittain jälkeenjäänyttä. Kansainväliset virtaukset ovat kehittyneet hänen mukaansa järjestelmäteoreettiseen suuntaan, missä täällä ei ole seurattu tarpeeksi mukana. Väite varmaan pitää paikkaansa ainakin osittain. Kuitenkin on niin, että osa maamme tiedotustutkimuksen vaikuttavimmista edustajista on varmasti tutustunut järjestelmäteorioihin, mutta kokenut ne vain kuvailevina, ahistoriallisina, ei selittävinä. Toki järjestelmäteoreettista tiedotusopillista tutkimusta on maassamme harjoitettukin, mutta myös toisenlaista kuin mitä Allardt tarkoittaa. Järjestelmäteoreettisen otteen puuttuminen näkyy hänen mukaansa siinä, että tutkimus on ollut liian lähettäjäorientoitunutta: lähettäjän ominaisuuksien perusteella on tehty päätelmiä vastaanottamisesta, eikä läheskään riittävästi ole huomioitu sitä, että viestinnän vastaanottajat muokkaavat aktiivisesti sanomia ja lähettävät palautetta lähettäjälle. Prosessin näistä vaiheista hän ei kuitenkaan esitä juurikaan konkreettista näyttöä. Allardt on toisin sanoen jyrkästi eri mieltä niiden tutkijoiden kanssa, joiden käsitysten mukaan joukkotiedotuksen tarjonta sanelee ratkaisevalla tavalla kulutuksen ja vaikutuksen muotoja.

Tämän jälkeen Allardt siirtyy otsikon varsinaiseen aiheeseen. Mielipideilmasto kuvaa hänen mukaansa niitä itsestäänselvyyksiä, jotka toimivat yhteiskunnassa mielipiteenmuodostuksen perusolettamuksina ja jotka myös hallitsevat joukkoviestinnän vastaanottotilannetta. Sen keskeiset ainekset ovat toisaalta käsitykset, joista vallitsee yksimielisyyttä, toisaalta yhteiskunnallista keskustelua hallitsevat halkeamat tai perusjaot. Näiden konkreettisina ilmentyminä hän esittää Suomen mielipideilmaston kaksi hallitsevaa piirrettä: huomattavan suuri yksimielisuus maan ulkopoliitikasta ja julkisen elämän voimakas politisoituneisuus, joka ilmenee perusjakona porvariston ja vasemmiston välillä. Viralliseen ulkopoliitikkaan kohdistuva yksimielisuus on todella suurta, mistä Allardt esittää eräitä varsin vakuuttavia tutkimustuloksia. Hänen mukaansa ulkopoliitikka on sodanjälkeisessä yhteiskunnassa toiminut ennen kaikkea kansalaisia yhdistävänä ja yhteiskuntaa integroivana tekijänä. Sisäpolitiikka puolestaan on ollut voimakkaasti, suorastaan institutionalisoituneesti erimielistä.

Allardt polemisoi voimakkaasti lähinnä Hemänuksen tuottamaa hegemonia-käsitettä vastaan: suomalaiselle mielipideilmastolle on Allardtin mukaan ominaista pikemminkin varsin selvä ideologinen taistelu kuin jonkin suunnan hegemonia. Hänen mukaansa on suorastaan ajattelematonta puhua nimenomaan Suomesta porvarillisen hegemonian maana. Hän viittaa tutkimuksiin, joiden mukaan eräät sosialistiset ideat ovat yleisiä jopa porvaripuolueiden kannattajien keskuudessa ja vastaavasti eräät porvarilliset näkemykset yleisiä sosialistien keskuudessa. Hän ei kuitenkaan esitä, kumpaan suuntaan vaikutus on ollut tai on suurempi.

Hegemoniaproblematiikkaan liittyen Allardt esittää melkoisen väitteen: lehdistön poliittisella värillä ei ole varsinaisia vaikutuksia poliittisiin kannanottoihin valtiollisissa vaaleissa. Väitteen tueksi esitetään se, että suomalaisten äänestyskäyttäytyminen ei käy yhtä jalkaa lehdistön poliittisen värin kanssa. Osaselitykseksi hän esittää kysymyksen, ovatko sitoutumattomat lehdet (joiden osuus lehtien kokonaislevikistä on pohjoismaisittain huikea) todella porvarillisia vai onko niissä ehkä runsaastikin sosialistisia vaikutteita.

Ongelma on kaiken kaikkiaan pulmallinen: emme voi tietää, mikä olisi esim. eduskunnan paikkajako, jos lehtien poliittinen kokonaisilme olisi toisenlainen (tai kääntäen).

Eräänä suomalaista mielipideilmastoa kuvaavana ilmiönä Allardt nostaa vielä esiin suomalaisten tyytymättömyyden, joka on hänen mukaansa luonteeltaan varsin poliittista. Päätelmä pohjaa hänen pohjoismaiseen vertailevaan hyvinvointitutkimukseensa, jossa havaittiin, että ainoa seikka, mihin tyytymättömyys selvästi liittyi, oli poliittinen kanta. Vertailu pohjoismaiden kesken osoitti, että Suomessa tyytymättömyys oli suurinta; Suomi on Ruotsin ohella korostuneen politisoitunut, Tanska taas yksityistynyt yhteiskunta. Tähän liittyi kysymys ns. poliittisista resursseista (pyrkimyksistä ja valmiuksista vaikuttaa yhteiskunnassa), joiden lisääntyessä tyytymättömyys lisääntyy Allardtin mukaan.

Artikkelinsa lopussa Allardt kiinnittää huomiota tärkeään seikkaan, joka liittyy politisoitumisen korostumiseen. Sitä tapahtuu järjestöelämässä, byrokratiassa ja talouselämässä; useat institutiot ovat Suomessa muihin maihin verrattuna harvinaisen politisoituneita. Tästä on viime vuosina saatu nähdä varsin arveluttavia esimerkkejä, kun mandaattiajattelu on levinnyt sille hyvinkin outoihin ja uusiin ympyröihin: kohta voidaan ruveta puhumaan ylipolitisoituneesta yhteiskunnasta.

Antologian painavin anti on viidennessä pääjaksossa, jonka otsikkona on Viestintä ja yhteiskunta.

Kjell Nowak: Resurssien jakomalli joukkoviestinnän tutkimuksessa.

Ruotsalaisen Kjell Nowakin artikkeli käsittelee ns. tietovajeen käsitettä ja sen ilmentymiä yhteiskunnassa. Kohde on varsin läheistä sukua Yleisradiossa 1970-luvun alkupuolella käynnistyneeseen tiedontarveprojektiin; samaa voidaan sanoa päätuloksista, joita ei tässä ole syytä tarkastella perusteellisemmin. Ruotsin Radiossa on paria käynnissä ns. tietokuiluprojekti, joka liittyy

tyy saumattomasti Nowakin tietovaje-problematiikkaan. Kysymyksessä on itse asiassa sama tutkimuskohde, jolle eri tahot vain antavat eri attribuutteja.

Tietovajetutkimuksen päälopputulema alkaa olla klassikko: taloudellinen eriarvoisuus liittyy johdonmukaisesti eriarvoisuuteen muillakin yhteiskunnan osa-alueilla: sosiaalisella, poliittisella, juridisella, kulttuurin jne. alueilla. Se on kiistatta tärkeä havainto, jolla on keskeinen merkitys sosiaalitieteiden kannalta yleisemminkin. Kuvaavaa on, miten Nowak toteaa, että aiheen tutkimus on varsin nuorta. Se alkoi itää vasta 1960-luvun puolivälissä, jolloin alettiin johdonmukaisemmin kiinnittää tieteellistä huomiota länsimaisen demokratian rajoituksiin ja puutteisiin. Perustana olivat taloudellisen eriarvoisuuden seuraukset, joita havaittiin siunautuvan leegio, kun asiaa lähemmin tarkasteltiin. Näkökulmana oli ns. kriittinen suuntautuminen yhteiskunnan valtasuhteisiin ja eturistiriitoihin.

Nowakin tarkastelun kantavana motiivina on: miten voidaan tiedotustutkimuksen avulla paikantaa toimivan demokratian esteinä olevia tekijöitä. Sama voitaisiin sanoa toisinkin: mikä kumma tätä pohjoismaista demokratiaa oikein vaivaa, vaikka kaikilla periaatteessa on samat mahdollisuudet a) saada joukkotiedotusvälineistä relevanttia yhteiskunnallista tietoa ja b) vaikuttaa ja osallistua yhteiskunnallisiin prosesseihin? Siten tietovajetutkimuksen taustalla olevat arvoasetelmat painottavat tasa-arvoa: tietovajeet ovat sosiaalista eriarvoisuutta, joka pitäisi poistaa tai vähentää.

Nowakin mukaan tietovajeen tutkimuksessa on erotettavissa kaksi näkökulmaa: 1) viestinnän epäsuhdut ovat ongelmia, joihin voidaan vaikuttaa ja joita voidaan ratkaista, 2) tietovajeet ovat yhteiskunnan olennaisia ominaisuuksia, joita ei voida eliminoida tai merkittävästi muuttaa. Jälkimmäisen näkövinkkelin perustana on ns. yhteiskunnan konfliktimalli, jonka mukaan tiedon jako ja vastaanotto palvelee vallassaolijoiden etuja: nämä ovat väistämättömässä ristiriidassa muiden yhteiskuntaryhmien kanssa.

Konkreettisine tietovajeen empirisistä tutkimuskohteina esitetään uutisvälitys ja kansalaistietouden jakaminen. Uutisoinnissa keskeisintä on tv:n uutisvälitys: vähemmän koulutetut ja vähempi-resurssiset yleisestikin seuraavat tv:n uutisia paljon ja myös luottavat niihin suuresti. Ongelmana on sanoman perillemeno, joka ei vain ota sujuukseen. Syitä ovat mm. esitystapa, tv-toimittajien uutisointityyli, katselun rituaalisuus ja vastaanottajien tiedollinen välimatka lähettäjiin ylipäättään. Analogisia ongelmia on havaittu myös Ruotsissa tehdyissä joukkoviestintäkampanjoissa, joiden tarkoituksena on ollut kohentaa kansalaistietouden tasoa. Artikkelista löytyy useita mielenkiintoisia yksittäistuloksia, joihin kannattaa tutustua. Hieman kummaksuttaa keskeisimmän selittävän tekijän, sosiaaliekonomisen aseman, käyttäminen mekaanisluonteisesti, ikään kuin instrumentina: käytetään lyhennettä SEA.

Kiintoisan ja ainakin aiheeseen aikaisemmin vihiä kietyntömän kannalta stimuloivan artikkelinsa loppupäässä Nowak esittää hieman problemaattisen johtopäätöksen: tietovajeet eivät liity vain valta- ja sosiaalieroihin, vaan myös kulttuurieroihin ja eroihin kulttuurisidonnaisessa käyttäytymisessä: ei olekaan aivan ilmeistä, että tietovaje olisi todella jotain täysin epäsuotavaa (s. 287).

Lopuksi Nowak antaa evästyksiä tietovajeen vastaiselle teoreettiselle tarkastelulle. Hän toivoo viestinnän tutkimuksessa sovellettavan ns. resurssien jakomallia. Se koostuu viestintäpotentiaalin osatekijöiden määrittelystä, niiden keskinäisten suhteitten tarkastelusta sekä näiden liittymistä yksilöön, hänen asemaansa ja sosiaaliseen puitteistoon.

Rauno Parikka